

نقش دستور در روند آموزش زبان روسی

سید حسن زهرایی*

(نویسنده مسئول)

استاد گروه زبان روسی، دانشکده زبان‌ها و ادبیات خارجی، دانشگاه تهران،

تهران، ایران

Email: hzahraee@ut.ac.ir

لیلا قلی‌نژاد بداغ**

دانشجوی دکتری آموزش زبان روسی، دانشکده زبان‌ها و ادبیات خارجی، دانشگاه تهران،

تهران، ایران

Email: l.gholinejad@ut.ac.ir

چکیده

هدف اصلی و نهایی آموزش زبان روسی، به‌عنوان زبان خارجی، همانند آموزش هر زبان خارجی دیگر، کاربرد زبان به‌عنوان ابزار ارتباط است. در راستای این هدف، آموزش دستور زبان از جایگاهی اساسی و کلیدی برخوردارست. در آموزش زبان روسی، دستور زبان مهمترین جنبه آموزشی آن است. بر اهمیت غیر قابل انکار و نقش کلیدی دستور در روند آموزش زبان، مهمترین مسئله در ارتباط با آن را لزوم بکارگیری رویکرد ارتباطی (Коммуникативный подход) به‌عنوان موثرترین و اثربخش‌ترین روش آموزش در شکل‌گیری مهارت و توانش دستوری با هدف تسلط بر زبان به‌عنوان ابزار ارتباط عنوان می‌کند. اجرای رویکرد ارتباطی در آموزش دستور به‌دانشجویان مستلزم زیرساخت‌ها و پیش‌نیازهایی است که سامانه سنتی آموزش زبان روسی با روش غالب دستور-ترجمه (Грамматика-переводный метод)، قادر به پاس‌خگویی به‌این نیازها نیست. در راستای رفع این نیازها، یکی از اقدامات اساسی بازنگری در کلیه مولفه‌های سامانه آموزش، بویژه محتوا و شیوه سازماندهی آن برپایه اساسی‌ترین اصول روش‌شناسی آموزش زبان روسی به‌عنوان زبان خارجی است. پژوهش حاضر اهمیت و نقش دستور زبان در آموزش زبان روسی و جایگاه رویکرد ارتباطی در آموزش آن را مورد بررسی قرار داده و با توجه به چالش‌های موجود در این زمینه؛ راهکارهای روش‌شناسی آن‌ها

اطلاعات مقاله

تاریخ ارسال: ۱۴۰۰/۰۳/۱۱
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۰۷
تاریخ انتشار: بهار ۱۴۰۰
نوع مقاله: علمی پژوهشی

کلید واژگان:

دستور زبان روسی به‌عنوان
زبان خارجی، دانش
دستوری، مهارت‌های
دستوری، توانش دستوری،
رویکرد ارتباطی، اصول
روش‌شناسی آموزش زبان
روسی به‌عنوان زبان خارجی

شناسه دیجیتال DOI: 10.22059/JFLR.2021.324891.850 کلیه حقوق محفوظ است ۱۴۰۰

زهرایی، سید حسن، قلی‌نژاد بداغ، لیلا. (۱۴۰۰). نقش دستور در روند آموزش زبان روسی. پژوهش‌های زبان‌شناختی در زبان‌های خارجی،

(۱۱) ۱، ۱۲۷-۱۳۸.

Zahrai, Seyed-Hassan, Gholinejad Bodagh, Layla (2021). The Role of Grammar in the Process of Teaching Russian. *Journal of Foreign Language Research*, 11 (1), 127-138.

DOI: 10.22059/JFLR.2021.324891.850

* دکتر سید حسن زهرایی استاد گروه زبان روسی در دانشگاه تهران است. عضویت در شورای تخصصی علوم انسانی انتشارات دانشگاه تهران، کارگروه زبان‌ها و ادبیات خارجی در شورای تحول و ارتقا علوم انسانی و انجمن جهانی مدرسین زبان روسی مواردی از فعالیت‌های اجرایی ایشان است.

** لیلا قلی‌نژاد بداغ دانشجوی دکتری آموزش زبان روسی در دانشگاه تهران است.

The Role of Grammar in the Process of Teaching Russian

Seyed-Hassan Zahrai*
(corresponding author)

Professor of the Russian Languages Department, University of Tehran,
Tehran, Iran
Email: hzahraee@ut.ac.ir

Layla Gholinejad Bodagh**

Ph.D. Candidate in Russian Language Teaching, University of Tehran,
Tehran, Iran
Email: l.gholinejad@ut.ac.ir

ABSTRACT

The main and ultimate goal in teaching Russian as a foreign language, such as teaching any foreign language, is to use the language as a communication tool. In line with this goal, grammar education has a key role. Grammar is the most important educational aspect in Teaching Russian. The methodology of teaching Russian as a foreign language with emphasis on the undeniable importance and key role of grammar in the process of language teaching, the most important issue in relation to it is the necessity of applying communication approach as the most effective and effective method of teaching in the formation of grammatical skills and ability with the aim of language proficiency as a communication tool. Implementing a communication approach in teaching grammar to students requires infrastructures and prerequisites that the traditional Russian language teaching system is unable to meet these needs through the dominant grammar-translation method. In order to meet these needs, one of the basic measures is to revise all components of the education system, especially the content, and how to organize it based on the most basic principles of the methodology of teaching Russian as a foreign language. The present study examined the importance and role of grammar in Russian language teaching and the position of communication approach in its education and presented their methodological solutions according to the challenges

DOI: 10.22059/JFLR.2021.324891.850

© 2021 All rights reserved.

ARTICLE INFO

Article history:

Received:

1st, June, 2021

Accepted:

28th, June, 2021

Available online:

Spring 2021

Keywords:

Russian grammar as a foreign language, grammatical knowledge, grammar skills, grammatical competence, communication approach, methodological principles of teaching Russian as a foreign language.

Zahrai, Seyed-Hassan, Gholinejad Bodagh, Layla (2021). The Role of Grammar in the Process of Teaching Russian. *Journal of Foreign Language Research*, 11 (1), 127-138.
DOI: 10.22059/JFLR.2021.324891.850

* Seyed Hassan Zahrai, Professor of the Russian Languages Department, University of Tehran. His activities include membership in the Specialized Humanities Council of Tehran University Press, the Foreign Languages and Literature Working Group at the Council for the Development and Promotion of the Humanities, and the World Association of Russian Language Instructors.

** Layla Gholinejad Bodagh is a Ph.D. candidate in Russian Language Teaching, University of Tehran.

شرایط کنونی جهان امروز و اهمیت روابط بین المللی، بیش از پیش بر اهمیت آموزش زبان های خارجی افزوده است. اهمیت روابط دوجانبه بین کشورهای ایران و روسیه و گسترش روزافزون همکاری ها در همه ابعاد سیاسی، علم و فناوری، اقتصادی و فرهنگی باعث شده تا آموزش زبان روسی جایگاه ویژه ای را در آموزش عالی کشور به خود اختصاص دهد. در این میان، سهم دانشگاه در نیل به منافع ملی کشور تربیت نیروی متخصص و حرفه ای در رشته زبان روسی برای مرتفع کردن نیاز جامعه امروز ایران در این زمینه است. آموزش موفق هر زبان خارجی نیازمند آموزش دستور زبان آن است. این بایسته، بخصوص در مورد آموزش زبان روسی، به دلیل پیچیدگی های گوناگون دستوری خاص آن، همچون وجود حالت های صرفی، جنس اسامی، نمود فعل، افعال حرکتی، فرم های پیچیده نحوی و غیره اهمیت دوچندان می یابد. دستور زبان روسی مهمترین جنبه رشته آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی بوده و هسته زبانی آن را تشکیل می دهد و هدف آن بالا بردن اثربخشی آموزش زبان روسی به دانشجویان خارجی است (ولپچکو آ.و، ۲۰۰۹، ص. ۶). در روند گسترش و دگرگونی روش شناسی آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی، نقش دستور زبان در آموزش زبان روسی، همواره یکی از بحث برانگیزترین مباحث بوده است. کلیمنکو. س. و. با اشاره به این موضوع می نویسد: «با توجه به رواج گسترده رویکرد ارتباطی در آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی، از دهه هشتاد سده گذشته تا کنون، بحث درباره نقش دستور در آموزش همچنان ادامه دارد. بسیاری از روش شناسان بیان می کنند که وقتی هدف اصلی آموزش ارتباط است، دستور از روند آموزش حذف می شود؛ اما هرچند هم که این بحث ها ادامه داشته باشند، ما ناگزیریم بپذیریم که آموزش زبان، بدون آموزش سازمان یافته و هدفمند دستور زبان ممکن نخواهد بود» (کلیمنکو س. و.، ۲۰۱۸، ص. ۴۰). با این وجود، علیرغم اهمیتی که آموزش دستور در یادگیری زبان روسی داراست، در زبان آموزان انگیزه لازم برای یادگیری آن دیده نمی شود. این امر، هم از جهت روش شناسی و هم از دیدگاه روانشناسی آموزش، قابل بحث و توضیح است. کارشناسان آموزش بر

این باورند که یکی از مهمترین وظایف در روند آموزش دستور، فراهم سازی بستری است تا دانشجویان بتوانند در عمل از دانش دستوری فراگرفته در گفتار و ایجاد ارتباط به زبان مقصد بهره بگیرند. این کنش می تواند به عنوان محرک یادگیری عمل کرده و همچنین موجب یادگیری پایدار قواعد زبانی شود. با توجه به اینکه یادگیری پایدار و تحکیم آموزه ها در ذهن زبان آموزان، پیش شرط آموزش موفق زبان است، بایستگی چنین شرایطی، نه تنها از بعد آموزشی و روش شناسی، بلکه از بعد روانشناسی آموزش نیز، اهمیت بسیاری می یابد. از این رو، توجه به نقش دستور زبان و بررسی روش های اثر بخش در آموزش آن به دانشجویان، بطور ویژه ای ضرورت می یابد. هدف این پژوهش، پی بردن به نقش دستور زبان در روند آموزش زبان روسی و یافتن پاسخی برای این پرسش هاست که نقش دستور و هدف آموزش آن در روند آموزش زبان روسی چیست و چرا روش شناسی معاصر رویکرد ارتباطی را اثر بخش ترین روش آموزش دستور معرفی می کند و اینکه آیا در نظام آموزشی کنونی آموزش زبان روسی به دانشجویان ایرانی با روش غالب دستور-ترجمه (Грамматика-переводный метод) امکان اجرای رویکرد ارتباطی در آموزش دستور میسر است یا نه.

۲- پیشینه تحقیق

با بررسی مبانی نظری روش شناسی آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی در زمینه آموزش دستور زبان، اهمیت و نقش اساسی آن در روند آموزش نمود می یابد. در این پیوند، کارشناسان آموزش، پژوهش های بسیاری انجام داده اند. با بررسی این منابع، نکته ای حائز اهمیت بطور برجسته ای نمایان می شود: در همه این پژوهش ها، همه پژوهشگران، بطور هم سخن، افزون بر تاکید بر ضرورت غیر قابل انکار آموزش دستور در روند آموزش زبان روسی، بیش از هر چیز، پیرامون مسئله چگونگی آموزش آن تمرکز دارند؛ چرا که امروزه، «چگونگی بکارگیری روش های مناسب برای آموزش زبان خارجی به زبان آموزان به چالشی جدی در مباحث نظری آموزش زبان مبدل شده است» (حدادی، صدری، ۱۳۹۹، ص. ۷۲۴). روش شناسی معاصر، دیگر مسئله اصلی در زمینه آموزش

دستور را بحث پیرامون لزوم یا عدم لزوم آموزش آن نمی بیند، بلکه، ضمن تاکید بر لزوم آموزش آن، مسئله اصلی را چگونگی آموزش دستور عنوان می کند و از سوی دیگر، رویکرد ارتباطی را به عنوان موثرترین و اثر بخش ترین روش آموزش آن معرفی می کند. به عقیده آنیسیمووا ل. و. هنگامی که از آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی سخن به میان می آید، بیش از آموزش زبان به عنوان مجموعه ای نظام مند، آموزش جنبه های کاربردی آن مورد توجه است؛ اما بدیهی است که بدون شکل گیری دانشی منسجم از ساختار نظام مند زبان در ذهن زبان آموزان، بدون شکل گیری توانش زبانی (Языковая компетенция) که به نوبه خود، بدون آموزش منسجم دستور زبان میسر نیست و بدون ساخت و پرداخت رویکردی آگاهانه در یادگیری دستور، توانش ارتباطی (Коммуникативная компетенция) حاصل نمی شود؛ زیرا اگر دانشجویان در روند یادگیری، درک کنند که چه چیزی را، با چه هدفی و چگونه می آموزند، آموزش بطور قابل توجهی اثر بخش تر خواهد بود و آنها ارزش ارتباطی واحد های زبانی را درک خواهند کرد (آنیسیمووا ل. و.، ۲۰۰۷، ص. ۶۹). وی دستور زبان را پایه و اساسی می داند که دانش زبان خارجی بر آن استوار است و از آنجا که معتقد است از میان همه جنبه های زبان، بیشترین سختی ها و پیچیدگی ها متعلق به دستور زبان است، لزوم بهبود آموزش دستور زبان را مسئله مهم روش شناسی معاصر عنوان می کند و در وهله اول، این مهم را در ایجاد تعادل میان آموزش عملی گفتار و آموزش نظام مند زبان و تعمیم قواعد زبانی می بیند؛ چرا که وی باور دارد اگر مواد و اطلاعات زبانی در ذهن زبان آموزان به شکل قوانینی مشخص شکل نگرفته باشد، تکرار پیاپی آن ها بصورت جداگانه، بدون اینکه به یادگیری پایدار بیانجامد، تنها بار اضافی بر ذهن زبان آموزان متحمل می کند (همان، ص. ۷۰). در آموزش زبان روسی، بخصوص به بزرگسالان، آگاهی از پدیده های دستوری شرط اصلی یادگیری سریع تر زبان است (کاستاماروف و. گ.، میترافانوا او. د.، ۱۹۷۶، ص. ۵۸). کاستاماروف و میترافانوا با تاکید بر نظر روانشناسان که باور دارند در روند یادگیری زبان خارجی، کسب دانش نظری در باره جنبه های مختلف زبان، از جمله

دستور، (در کنار آواشناسی، لغت و ویژگی های سبک زبان) موجب توسعه هرچه زودتر و شکل گیری هرچه سریعتر نگرش نسبت به زبان می شود، نسبت به زمانی که شخص بخواد آن را تنها از طریق بصری بیاموزد، معتقدند که مسئله اصلی در ارتباط با دستور در روند آموزش زبان، جایگاه آن و چگونگی هدایت آموزش آن از طریق ارتباط است؛ چرا که از نظر آن ها در روند یادگیری و تسلط بر زبان از طریق ارتباط، دستور در خدمت پرورش و توسعه گفتار شفاهی و کتبی زبان آموزان بکار گرفته می شود و این بدین معناست که در عمل آموزش، درس صرفا دستوری و یا صرفا توضیحات نظری وجود ندارد (همان). آنها تمام هنر مدرس را در این می بینند که بتواند بر اساس یک نظام دقیق دستوری، بطور غیر مستقیم، به گونه ای از کلاس و تمرینات مناسب بهره بگیرد که در زبان آموزان انگیزه تولید گفتار صحیح بر اساس قواعد دستوری ایجاد شود؛ زیرا آن ها بر این باورند که اگر زبان آموزان نتوانند همزمان با مواجهه با دانش زبان از آن به عنوان ابزار ارتباط بهره بگیرند، سودی در آن چیزی که فرا می گیرند نمی بینند و در نتیجه، انگیزه خود برای یادگیری را از دست می دهند (کاستاماروف و. گ.، میترافانوا او. د.، ۱۹۷۶، ص. ۵۹). کارشناسان آموزش تاکید می کنند که کمک به زبان آموزان برای درک نقش دستور زبان به عنوان مهمترین ابزار یادگیری زبان روسی و ایجاد انگیزه در آن ها برای یادگیری جدی و آگاهانه آن از مهمترین وظایف مدرس است (آنیسیمووا ل. و.، ۲۰۰۷، ص. ۷۰). سامچیک ن. ن. شکل گیری مهارت های دستوری پایدار را پیش شرط یادگیری موفقیت آمیز زبان روسی به عنوان زبان خارجی می داند، چرا که وی عقیده دارد مهارت های دستوری، اساس تمام فعالیت های گفتاری و توانش زبانی زبان آموزان را تشکیل می دهند و بدون دانش دستوری، ساخت جملات و درک بخش های معنا دار گفتار که بر اساس هنجارهای زبان مورد مطالعه شکل می گیرند ممکن نیست و در نتیجه، ارتباط غیر ممکن خواهد بود (سامچیک ن. ن.، ۲۰۱۹، ص. ۶۲). از سوی دیگر، وی تاکید می کند که روش های سنتی آموزش زبان خارجی، که اولویت در آن ها یادگیری سازوکار دستور زبان است و با انجام تمرین های گوناگونی مانند «کلمات داخل پرانتز را در فرم مناسب قرار دهید» انجام می پذیرد،

دارای یک ضعف بسیار بزرگند: در این روش ها، زبان آموزان هیچ ارزش عملی در کسب مهارت های دستوری نمی یابند و در شرایطی که ناگزیر به برقراری ارتباط و بکارگیری دانش فراگرفته در عمل اند، با مشکلات قابل توجهی مواجه می شوند. به همین دلیل، وی نیز تاکید دارد مسئله ای که امروزه بسیار حائز اهمیت است بکارگیری رویکرد ارتباطی در آموزش دستور است؛ رویکردی که اصلی ترین هدف آن برداشتن ترس از ایجاد ارتباط از طریق شبیه سازی موقعیت های ارتباطی ایجاد شده در کلاس به موقعیت های ارتباطی واقعی است و تاکید می کند که تنها آموزش از طریق ارتباط است که می تواند شرایط ورود موفقیت آمیز زبان آموزان به ارتباط را فراهم کند (همان). چرا که «دانش نظری، بدون شک، تسلط عملی مهارت های گفتاری را تسریع می کند، اما به تنهایی نمی تواند تضمین کننده تسلط مهارت وار بر زبان باشد» (روبتسووا!، و، دوداریانی ن. و، ۲۰۱۹، ص. ۸۷). در نتیجه «در روند آموزش دستور، تمرکز باید روی رشد مهارت های دستوری باشد، نه کسب دانش در مورد ساختار زبان با حفظ قواعد دستوری» (مرزلیاکف س. و، ۲۰۱۴، ص. ۷۵). کلیمنکو س. و. باور دارد که بدون دانش نظام یافته از دستور و همچنین بدون رویکردی آگاهانه در یادگیری آن، شکل گیری توانش زبانی، فهم سیستم زبان و بیان افکار میسر نخواهد بود؛ به همین دلیل، وی جایگاه کلیدی را برای آموزش دستور در روند آموزش زبان خارجی قائل است (کلیمنکو س. و، ۲۰۱۸، ص. ۴۰). وی نیز تاکید دارد که دانشجویان خارجی باید نقش دستور را به عنوان اصلی ترین عنصر در روند یادگیری زبان روسی درک کنند و وظیفه مدرس ایجاد انگیزه در دانشجویان برای یادگیری زبان و آموزش چگونه یادگیری زبان به آن ها است و تاکید می کند که فرایند آموزش دستور نباید تنها محدود به تشکیل مهارت های ساده دستوری شود، بلکه بایستی تا ورود به فعالیت گفتاری کامل پیش رفت: از معرفی مواد زبانی تا فعالیت ارتباطی اتوماتیک وار (کلیمنکو س. و، ۲۰۱۸، ص ص. ۴۱-۴۰).

۳- روش تحقیق

پژوهش حاضر بر اساس روش توصیفی - تحلیلی صورت گرفته و متکی بر یافته ها و استناد های مورد اتفاق در گستره روش شناسی آموزش زبان روسی است.

۴- نتایج و بحث و بررسی

۴-۱. ماهیت دستور زبان روسی به عنوان زبان

خارجی

در روند آموزش دستور زبان روسی، پیش از هرچیز، توجه به یک نکته بسیار مهم که در واقع تعیین کننده راهبرد کلی آموزش است ضرورت دارد و آن توجه به ماهیت دستور زبان روسی به عنوان زبان خارجی است. در ارتباط با زبان روسی دو نوع دستور زبان از هم متمایز می شوند: دستور زبان روسی (دستور توصیفی) و دستور زبان روسی به عنوان زبان خارجی (ولپچکو آ. و، ۲۰۰۹، ص. ۶). به تبع تمایز بین این دو نوع دستور، دو روش و رویکرد کلی در آموزش آن ها از هم متمایز می شوند: «روش آموزشی یا کاربردی و روش علمی یا نظری» (زهرایی، ۱۳۸۲، ص. ۲۵). توجه به این مطلب از آنجایی مهم است که این تفاوت می تواند در روند آموزش هر کدام از این دو نوع دستور بر کلیه عناصر نظام آموزش تاثیر گذار باشد؛ به عبارت دیگر، این تفاوت در تعیین اهداف آموزش دستور، محتوای آن، چگونگی توصیف و سازماندهی محتوا و در نتیجه به تبع آن، در نوع روش ها و رویکرد ها و سرانجام، در چگونگی ارزشیابی بروز و ظهور پیدا می کند. ولپچکو آ. و. بر این باور است که اگرچه دستور زبان روسی به عنوان زبان خارجی بطور تنگاتنگی با دستور توصیفی زبان روسی مرتبط بوده و از دستاورد ها و نتایج آن بهره می گیرد، اما بین این دو نوع دستور تفاوت چشمگیری وجود دارد (ولپچکو آ. و، ۲۰۰۹، ص. ۶): «در دستور توصیفی، زبان روسی موضوع مطالعه علمی است و این مطالعه با هدف درک ساختار زبان و پاسخ به این سوال انجام می گیرد که "زبانی که ما می شناسیم و به آن صحبت می کنیم چیست و چگونه ساخته شده است؟" در این دستور که توسط زبانشناسان مورد بررسی قرار می گیرد زبان موضوع مطالعه علمی است و کار بر روی این دستور به منظور آموزش مهارت های زبان دشوار است» (ولپچکو آ. و، ۲۰۰۹، ص. ۶). وی در ادامه می افزاید که دستور زبان روسی به عنوان

زبان خارجی، بطور تنگاتنگی با فعالیت و تمرین توأم است و در جهت آموزش مهارت‌های زبان انجام می‌گیرد و هدف این نوع دستور نشان دادن چگونگی عملکرد زبان و واحد‌های آن در گفتار است <...> و محتوای آموزش آن دربرگیرنده همه آن چیزی است که برای تسلط بر زبان مورد نیاز است و این محتوا به گونه‌ای توصیف می‌شود که برای اجرای نیازهای ارتباطی لازم است (همان). وی با بیان اینکه دستور توصیفی کتابی در مورد نظریه‌ها و تئوری‌های زبان است، دستور زبان روسی به عنوان زبان خارجی را دستوری آموزشی و کتابی حاوی الگوهای دستوری، روش‌های تولید گفتار و داده‌های زبانی معرفی می‌کند و معتقد است که دستور زبان روسی به عنوان زبان خارجی، در حالی که از بسیاری از ایده‌ها، نتایج و دستاوردهای دستور توصیفی استفاده می‌کند، به نوبه خود باعث غنای آن شده، به مباحث و حقایق زبانی جدید توجه دارد و مسائل جدیدی را مطرح می‌کند (ولچکو آ. و، ۲۰۰۹، ص. ۷). با اشاره به تفاوت دستور آموزشی از دستور توصیفی به دلیل وجود تمایز در مخاطب، اهداف و وظایف آن‌ها، ولچکو آ. و. دستور زبان روسی به عنوان زبان خارجی را اینگونه تعریف می‌کند: «دستور زبان روسی به عنوان زبان خارجی توصیفی زبان‌شناختی از زبان روسی و ساختار دستوری آن است که هدف آن، نشان دادن ویژگی‌های ساختاری و معنایی واحد‌های زبانی و قوانین عملکرد آن‌ها برای اهداف ارتباطی و تسلط زبان‌آموزان خارجی به زبان روسی است» (همان.).

۲-۴. هدف آموزش دستور زبان روسی

هدف آموزش دستور زبان روسی شکل‌گیری توانش دستوری (Грамматическая компетенция) زبان‌آموزان است. توانش دستوری یعنی «شناخت عناصر دستوری زبان و دارا بودن از مهارت بکارگیری آن‌ها در روند ارتباط» (آزیموف ا. گ.، شوکین. آ. ن.، ۲۰۰۹، ص. ۵۳). بر طبق این تعریف این نکته قابل دریافت است که دانش دستوری و مهارت بکارگرفتن آن دو مولفه جداگانه در شکل‌گیری توانش دستوری قلمداد می‌شوند؛ به عبارت دیگر، شناخت عناصر دستوری، لزوماً به معنای داشتن مهارت بکارگیری آن‌ها نیست. همانطور که می‌دانیم، بر طبق طبقه‌بندی هدف‌های تربیتی بلوم

(Bloom B.) که شامل سه حیطه‌ی شناختی، عاطفی و روانی-حرکتی است، دانش و آگاهی که متعلق به حیطه شناختی هستند در پایین‌ترین سطح در چارچوب این حیطه قرار دارند. در واقع، دانش و آگاهی اولین و ساده‌ترین سطح شناخت را تشکیل می‌دهند و اصولاً به فعالیت‌هایی اشاره می‌کنند که به حافظه و قدرت بازشناسی ارتباط دارد (رحال زاده، ۱۳۸۶، ص. ۵۶-۵۵). برای ایجاد توانایی و مهارت‌های عقلی، لازم است فراگیران سطوح بالاتر یادگیری را، که شامل درک مطلب، کاربرد و غیره است، طی کنند. مهارت دستوری به وجه اتوماتیک و فعالیت‌گفتاری اطلاق می‌شود که استفاده صحیح و بدون اشتباه فرم‌های دستوری در گفتار را تضمین می‌کند (آزیموف ا. گ.، شوکین آ. ن.، ۲۰۰۹، ص. ۵۳). بر همین اساس است که کارشناسان آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی، روند آموزش دستور را تنها محدود به کسب دانش درباره قواعد دستوری ندانسته و آن را لازم ولی کافی نمی‌دانند؛ و به همین دلیل، اساس تدوین منابع و کتاب‌های آموزشی معاصر در زمینه آموزش زبان روسی، مبتنی بر اصل شکل‌گیری مهارت‌های دستوری در دانشجویان است. در این ارتباط، می‌توان به عنوان نمونه به تدوین یک سری کتاب‌های آموزش دستور، که با همین رویکرد برای زبان‌آموزان فارس زبان نگاشته شده‌اند، اشاره نمود^۱.

بنابراین در روند آموزش دستور، افزون بر مرحله اولیه و ابتدایی کسب دانش و آگاهی در مورد پدیده‌های دستوری، گذراندن یک سری مراحل تکمیلی و سلسله‌وار در جهت شکل‌گیری مهارت دستوری الزامی است که در بخش بعدی به بررسی این مراحل می‌پردازیم.

۳-۴. مراحل آموزش دستور و شکل‌گیری مهارت‌های دستوری

۱. ک. به: زهرایی، سید حسن (۱۳۸۲). دستور آموزشی زبان روسی. تهران: انتشارات سمت، لسانی، حسین (۱۳۷۸). آموزش نوین زبان روسی (جلد دوم). چاپ دوم، تهران: انتشارات بازتاب، و سوالدووا، م. و، مدایینی اول، علی (۱۹۹۸). نظام افعال حرکتی پیشوند دار در زبان روسی (از دیدگاه زبان فارسی). مسکو: انتشارات دیالوگ، ولی پور، علیرضا (۱۳۹۰). دستور کاربردی زبان روسی (برای دانشجویان ایرانی). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

هدف آموزش دستور زبان روسی رشد مهارت های دستوری در راستای شکل گیری توانش دستوری است و نه فقط کسب دانش در مورد دستور زبان. تا زمانی که دانش دستوری زبان آموزان تبدیل به مهارت دستوری در آنان نشود، توانش دستوری حاصل نمی شود. بنا به تعریف پاسوف، مهارت دستوری یکی از شرایط لازم برای انجام فعالیت گفتاری به شمار می آید و عملی است ترکیبی، متشکل از انتخاب ماهرانه مدل مناسب گفتاری برای یک وضعیت و شکل دهی صحیح واحد های گفتاری متعلق به سطوح مختلف زبان در بیان (پاسوف ی. ای، ۱۹۸۹، ص ۱۵۱-۱۵۰). کارشناسان آموزش، روند شکل گیری مهارت دستوری را متشکل از چندین مرحله پی در پی می دانند. از نظر پاسوف، پرورش مهارت دستوری در طی یک روند شش مرحله ای انجام می پذیرد:

(۱) درک: که از طریق ارائه مدل دستوری در گفتار و با هدف آشنایی با چگونگی عملکرد آن صورت می گیرد؛

(۲) تقلید: تکرار فرم دستوری بر اساس نمونه؛

(۳) تعویض: عبارت است از جایگزینی واحد های لغوی متفاوت در همان مدل دستوری؛

(۴) تغییر: تغییر فرم دستوری برای بیان همان معنا که می تواند مربوط به تغییر ترتیب کلمات، شخص یا زمان فعل، حالت و یا شمار اسامی باشد؛

(۵) تولید: یعنی زبان آموز با استفاده از فرم های دستوری فراگرفته در مراحل پیشین، بطور مستقل (عبارت یا متن جدید) تولید کند؛

(۶) ترکیب: بکارگیری فرم دستوری فراگرفته با دیگر فرم های دستوری که می تواند در یک بیان طبیعی باهم مرتبط باشند (پاسوف ی. ای، ۱۹۹۱، به نقل از پارچنکووا ی. آ، کازانتسوا س. یو، ۲۰۱۵، ص ۲۵-۲۴).

استوریکووا م. و. در مقاله ای تحت عنوان «مراحل آموزش دستور زبان روسی به دانشجویان خارجی» این روند را شامل چهار مرحله معرفی می کند:

(۱) آشنایی با پدیده دستوری؛

(۲) تقلید؛

(۳) تبدیل پدیده دستوری؛

(۴) استفاده مولد از فرم دستوری (استوریکووا م. و، ۲۰۱۸، ص. ۸۸۱).

وی در تشریح این مراحل می نویسد: مرحله اول، آشنایی با پدیده دستوری است که با درک آن آغاز می شود. برای مثال در آموزش یکی از حالت های صرفی، در قالب تمرین هایی از قبیل «با قرار دادن کلمات داخل پرانتز در حالت مناسب، گروه واژه بسازید» زبان آموزان عملکرد فرم دستوری را درک می کنند. در این مرحله، با استفاده از جداول، صرف اسامی، ویژگی های پایانه های صرفی و همچنین اصلی ترین معانی حالت به زبان آموزان ارائه می شود.

در مرحله تقلید، زبان آموزان فرم دستوری فراگرفته را بدون دگرگونی استفاده می کنند. مثلاً در پاسخ به سوالات در تمرین هایی از قبیل:

- У тебя маленький рост?

- Нет, у меня большой рост.

زبان آموزان در مرحله سوم که تغییر نام دارد، باید عبارت یا بخشی از آن را، با تبدیل فرم دستوری به یک فرم دیگر، برای بیان همان معنا تغییر دهند. به عنوان مثال:

- Антон – взять меня с собой;

- Антон, возьми меня с собой;

- Антон, я хочу, чтобы ты взял меня с собой.

و سرانجام، در مرحله چهارم که مرحله استفاده مولد از فرم های دستوری است، زبان آموزان متن کوچکی متشکل از سه تا هفت عبارت در مورد موضوع یا مسئله ای، با استفاده از فرم های دستوری فراگرفته شده تولید می کنند (استوریکووا م. و، ۲۰۱۸، ص ۸۸۳-۸۸۲).

همانطور که می بینیم، از نظر هر دو نویسنده، استفاده مولد از پدیده های دستوری مرحله نهایی و تکمیلی در روند آموزش دستور به شمار می آید. بدون شک، حذف هر یک از این مرحله ها، بویژه هر مرحله ای که با فعالیت مستقل و خلاقانه زبان آموزان در کاربرد پدیده های دستوری همراه است، بطور اجتناب ناپذیری روند شکل گیری مهارت دستوری را مختل خواهد نمود.

نکته ای که لازم است در خصوص استفاده مولد از پدیده دستوری یادآوری شود، این است که منظور از

تولید متن نباید منحصر به تولید متن نوشتاری باشد، بلکه زبان آموزان باید قادر باشند در گفتار شفاهی نیز از پدیده های دستوری آموخته شده استفاده کنند. از آنجا که رویکرد ارتباطی در آموزش دستور، تشکیل توانش ارتباطی در زبان آموزان به عنوان هدف نهایی آموزش زبان خارجی را دنبال می کند، مرحله نهایی تشکیل مهارت دستوری در چارچوب این رویکرد شامل تولید گفتار شفاهی با استفاده از پدیده دستوری فراگرفته طی اجرای فعالیت ارتباطی است. ما نیز بر این باوریم که این، نسبت به تولید متن نوشتاری، یک گام پیش رو و گام آخر در راستای تحکیم آموزه ها در ذهن زبان آموزان محسوب می شود، از این رو، از مزیت بیشتری برخوردار است. در واقع دلیل اثربخشی رویکرد ارتباطی در آموزش دستور در همین امر خلاصه می شود. در بخش بعد، بیشتر دلایل اثر بخشی رویکرد ارتباطی در آموزش دستور را مورد بررسی قرار می دهیم.

۴-۴. جایگاه رویکرد ارتباطی در آموزش دستور

«تجربه نشان می دهد بسیاری از دانشجویان در بکارگیری ساختارهای دستوری در موقعیت های مختلف ارتباطی با مشکل مواجه می شوند و در این زمینه از مهارت کافی برخوردار نیستند. این امر به طور قابل توجهی از سطح توانش ارتباطی آن ها می کاهد. افزون بر این، آنها بیشتر ساختارهای دستوری ساده و ابتدایی را بکار می برند و استفاده از انواع مختلف آن ها را که قادرند به بیان یک ساختار منطقی و آهنگ طبیعی ببخشند، نادیده می گیرند» (کارپووا ل. ای، ۲۰۰۵، ص. ۵). «در کلاس های آموزش دستور مدرسان، بطور معمول، به توضیح قواعد و ساختارهای دستوری پرداخته و سپس در قالب تمرین های متعدد به آموزش آن می پردازند. در این میان، تصویری که بیش از همه مشاهده می شود به این صورت است که زبان آموزان به هنگام انجام تمرین برای یادگیری پدیده های دستوری مشخص، قادرند آن ها را به شکل صحیح بکار ببرند، اما زمانی که عملاً به منظور ایجاد ارتباط از زبان استفاده می کنند، پیاپی دچار اشتباهات دستوری می شوند. این به این معناست که آگاهی از قواعد دستوری نمی تواند برای تولید جمله های صحیح به لحاظ دستوری کافی باشد و زبان آموزان با صرف داشتن دانش دستوری، اغلب قادر نخواهند بود آن ها را بطور کامل در گفتار خود بکار

بگیرند» (ایسینگالیووا ژ. آ، ۲۰۱۷، ص. ۲۶۳). چرا که «بیش از کسب دانش و آگاهی درباره چگونگی ساخت جمله به زبان خارجی، تسلط عملی در ساخت مدل ها و ساختارهای مختلف دستوری در گفتار اهمیت دارد و قواعد دستوری به عنوان دانش نظری، به خودی خود قادر به ایجاد مهارت ها و توانایی های دستوری متناظر نیستند» (بلیایف ب. و. به نقل از ایسینگالیووا ژ. آ، ۲۰۱۷، ص. ۲۶۳).

روش شناسی سنتی آموزش زبان خارجی، با هدف یادگیری دستور زبان از طریق تمرین و یادگیری انبوهی از قواعد و اغلب، بدون درک چگونگی عملکرد واحد دستوری و معنای آن، از نظر زبان آموزان دشوار و کسل کننده است و ساختار دستوری از دید آن ها، فرمی است که تاثیر چندانی در بار معنایی بیان ندارد. این عوامل در مجموع به این ختم می شوند که دانشجویان نمی دانند چگونه اطلاعات دستوری به خاطر سپرده شده را در عمل و در شرایط ارتباط واقعی بکار بگیرند (سامچیک ن. ن، ۲۰۲۰، ص. ۱۵۶). سامچیک ن. ن. در پاسخ به این سوال که چگونه می توان آموزش ساختار دستوری زبان روسی را به گونه ای سازمان داد که زبان آموزان نه تنها دانش نظری در مورد زبان را کسب کرده و فرم های مختلف کلمات را بشناسند، بلکه بتوانند برای بیان افکار خود از آن ها بهره ببرند و با استفاده کردن از آن ها نیازهای ارتباطی خود را تحقق ببخشند، می نویسد: «پیش از هر چیز، رسیدن به این هدف از طریق یادگیری دستور، نه بصورت جداگانه از فعالیت های عملی، بلکه در خود فرآیند ارتباط حاصل می شود؛ با این روش شرایطی برای زبان آموزان فراهم می شود که آن ها تنها مشغول به یادگیری مجموعه ای از قواعد و اشکال دستوری نباشند، بلکه مسائل شناختی و ارتباطی خود را نیز حل کنند (Learning by doing)» (سامچیک ن. ن، ۲۰۲۰، ص. ۱۵۶).

روبتسووا ی. و. و دوداریانی ن. و. روش شناسی معاصر آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی را در برگزیده سه مقوله اساسی معرفی می کنند: روند ارتباطی در آموزش، جهت گیری به سمت ویژگی های کارکردی زبان مادری و مولفه زبانی- فرهنگی. آن ها از بین این سه مقوله، مهمترین نقش را متعلق به جهت دهی ارتباطی به روند آموزش می دانند و هدف آن را نه حفظ قواعد دستوری،

بلکه مشارکت مستقیم دانشجویان در ارتباط بیان می کنند. به عقیده آن ها، اساس روش شناسی معاصر دقیقاً بر همین اصل استوار است: نباید فقط زبان را دانست، بلکه باید با آن ارتباط برقرار کرد. آن ها معتقدند این اصل، اساس روش شناسی معاصر در روند آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی است که به شکلی پویا توسط مدرسان، هم در کلاس و هم در فعالیت های خارج از کلاس در تمام سطوح آموزش مورد استفاده قرار می گیرد (روبتسووا ی. و، دوداریانی ن. و، ۲۰۱۹، ص. ۸۷). تپلووا ن. و. زبان خارجی را از جمله مباحثی می داند که دانشجویان باید آن را در روند پویای فعالیت های گفتاری (صحبت کردن، گوش دادن، خواندن و نوشتن) بیاموزند. به باور وی به همین دلیل است که رویکرد ارتباطی با ایجاد انگیزه برقراری ارتباط و فراهم آوردن محیطی شبیه به شرایط واقعی که معمولاً نیاز به برقراری ارتباط در آن ضرورت می یابد برای آموزش دستور مورد استفاده قرار می گیرد (تپلووا ن. و، ۲۰۱۶، ص. ۲۱۱).

۴-۵. اصول روش شناسی آموزش دستور با رویکرد ارتباطی

گفتار مجموعه ای متشکل از ابزار های زبانی متعلق به لایه ها و جنبه های مختلف زبان است و این ابزار ها در ارتباط با هم و در مجموع گفتار را شکل می دهند. بنابر این طبیعی است که آموزش زبان با هدف پرورش مهارت گفتاری نیز بر همین منوال صورت بگیرد: تدریس ترکیبی (Комплексное обучение) جنبه های مختلف زبانی. از همین روست که رویکرد ارتباطی در آموزش زبان با هدف پرورش توانش ارتباطی «آموزش خطی جنبه های مختلف زبانی، یعنی توالی در آموزش آواشناسی، صرف، نحو یا با جزییات بیشتر، ابتدا اسم، سپس ضمیر، سپس فعل و غیره را رد می کند» (کاستاماروف ای. گ، میترا فانووا ن. و، ۱۹۷۶، ص. ۱۳). این در حالی است که در اساس، برنامه ریزی درسی آموزش زبان روسی به دانشجویان ایرانی، بر اساس این ویژگی (توالی در آموزش جنبه های زبان و بویژه پدیده های دستوری) طرح ریزی شده است. در این شرایط، شکل گیری دانشی منسجم از زبان به عنوان مجموعه ای نظام مند - که اجزای آن در پیوستگی تنگاتنگ با یکدیگر ایفای نقش می کنند- در ذهن

دانشجویان دشوار خواهد بود. البته بایسته یادآوری است که این به معنای نفی آموزش مجزای جنبه های زبانی نیست. در واقع، آموزش مجزا (Аспектное обучение) و ترکیبی مواد زبانی در هدف با هم متفاوتند. با توجه به هدف آموزش مجزای جنبه های زبان، که هدف کسب دانش تخصصی و عمیق در مورد هر کدام از این جنبه ها را دنبال می کند، این روش در آموزش آکادمیک زبان در محیطی مانند دانشگاه بایسته انجام است، اما باز تاکید می کنیم که دقیقاً به دلیل آکادمیک بودن آموزش زبان در دانشگاه - که ویژگی آن قاعدتاً آموزشی علمی، کامل و همه جانبه است - فقط کسب دانش تخصصی در باره زبان مورد انتظار نیست، بلکه از دانشجویان دانشگاه انتظار می رود که علاوه بر دانش تخصصی، از بالاترین سطح صحت و روایی گفتاری نسبت به دیگر فراگیران زبان، به عنوان مثال فراگیران زبان در موسسات آموزشی غیر دانشگاهی، برخوردار باشند. این مهم در وهله نخست، در گرو اجرای هر دو نوع آموزش، یعنی هم آموزش مجزا و هم آموزش ترکیبی مواد زبانی - که هدف مورد دوم پرورش مهارت ارتباطی است - حاصل می شود. همانطور که کروچکوا ل. س. در این ارتباط می نویسد: «آموزش مجزا و ترکیبی در تقابل با هم قرار نمی گیرند، بلکه در عمل آموزش، بطور متقابل، مکمل یکدیگر هستند؛ در آموزش مجزا دانش زبانی تشکیک می شود و در آموزش ترکیبی، مهارت های ارتباطی شکل گرفته و دانش زبانی قوی تر می گردد» (کروچکوا ل. س، ۲۰۰۹، ص. ۹۲). با توجه به این مسئله، می توان به این نتیجه رسید که یکی از عوامل اصلی که باعث می شود دانشجویان ایرانی «دانش نظری وسیعی در مورد زبان کسب کنند ولی در استفاده عملی از زبان با مشکلات عدیده ای روبرو باشند» (بابازاده جمیله، ۱۳۷۸، ص ۷)، نبود آموزش ترکیبی مواد زبانی و بویژه پدیده های دستوری در آموزش است. در اجرای این نوع آموزش، دسته ای از اصول اساسی روش شناسی آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی - که بطور تنگاتنگی در ارتباط متقابل با هم ایفای نقش می کنند - نقش اساسی دارند. در این زمینه، پیش از هر چیز، می توان به اصل کلیدی وحدت (Принцип системности) اشاره کرد. این اصل «شکل گیری دانشی نظام مند از زبان در ذهن دانشجویان متشکل از

مجموعه ای از عناصر (آوایی، واژگانی، دستوری) و قوانین استفاده از آن‌ها در گفتار، آموزش صرف بر اساس نحو و یادگیری دستور زبان در ارتباط تنگاتنگ با واژگان» را مد نظر دارد (آزیموف، ا. گ.، شوکین، آ. ن.، ۲۰۰۹، ص. ۲۱۷).

زیرساخت و پیش نیاز اجرای این اصل را نیز اجرای اصل **Принцип концентрического расположения материала** فراهم می‌کند، که هدف آن کسب تدریجی دانش و مهارت‌های زبانی در بازه‌های جداولی جداگانه و پی در پی در طول دوره آموزش است، بطوریکه محتوای آموزش نخست شامل مفاهیم پایه و اساسی بوده و در مراحل بعدی به تدریج پیشرفته‌تر و غنی‌تر می‌شود. اجرای این اصل نیز در شرایطی محقق می‌شود که در چهارچوب اصول سطح بندی آموزش (**Принцип учета уровней владения языком**، کمینه سازی (**Принцип минимизации**) مواد زبانی و سازماندهی آن بر اساس موقعیت-موضوع ارتباطی (**Принцип ситуативно-тематической организации материала**)، محتوای آموزش گردآوری و ارائه شده و به تدریج در سطوح بالاتر با اضافه کردن موارد جدید پیشرفته‌تر می‌شود. ضمن اینکه اجرای این اصول در مجموع زمینه لازم برای اجرای دو اصل راهبردی در آموزش زبان یعنی اصل عملکردی (**Принцип функциональности**) و سرانجام اصل ارتباطی (**Принцип коммуникативности**) را فراهم می‌آورند.

۵- نتیجه گیری

دستور زبان در روند آموزش زبان روسی نقش اساسی و کلیدی دارد. هدف از آموزش دستور، شکل‌گیری توانش دستوری است که آن، لازمه تشکیل توانش ارتباطی در زبان آموزان به عنوان هدف نهایی آموزش است. کسب توانش دستوری به این معناست که زبان آموزان افزون بر

منابع

поняти (теория и практика обучения языкам). – М.: Издательство ИКАР.

دانش دستوری، از مهارت بکارگیری آن در عمل ارتباط برخوردار باشند. تبدیل دانش دستوری به مهارت کاربرد آن با بهره‌گیری از روش ارتباطی انجام می‌پذیرد، یعنی آموزش چگونگی ایجاد ارتباط از طریق ارتباط. در روش شناسی معاصر آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی، رویکرد ارتباطی به همراه نقش برجسته دستور به عنوان کارآمدترین و اثربخش‌ترین روش شناخته شده است. نظام آموزشی سنتی آموزش زبان روسی به دانشجویان با رویکرد غالب دستور-ترجمه اساساً بر پرورش مهارت‌های ترجمه تمرکز دارد و دانشجویان اگرچه در فعالیت‌های زبانی خوانشی و شنیداری مهارت نسبی را کسب می‌کنند، اما در تولید گفتار، چه بصورت شفاهی و چه کتبی، با مشکل مواجه هستند. در اجرای رویکرد ارتباطی با هدف پرورش توانش ارتباطی دانشجویان، بر اساس اصل وحدت، تلفیق محتوای آموزش دستور (صرف، نحو و واژه سازی) با آموزش آواشناسی و واژگان ضروری است. نحوه سازمان دهی محتوا نیز از اهمیت بسیاری برخوردار است. به این منظور لزوم انجام اقدامات زیر ضروری بنظر می‌رسد:

۱. لزوم سطح بندی روند آموزش، به عنوان زیر بنای اجرای اصول روش شناسی؛
۲. تعریف اهداف ارتباطی مشخص برای هر سطح، براساس اصل موقعیت-موضوع ارتباطی؛
۳. انتخاب محتوای دستوری بر اساس این اهداف، در چارچوب اصول کمینه سازی و تداوم در ارائه مواد زبانی؛
۴. بکارگیری روش‌های عملکردی و ارتباطی در آموزش زبان.

Азимов, Э. Г., Щукин, А. Н. (2009). Новый словарь методических терминов и

- Анисимова, Л. В. (2007). О некоторых сторонах совершенствования преподавания русского языка как иностранного. Вестник РУДН, сер. Вопросы образования: языки и специальность, № 1, С.63-79.
- Величко, А. В. (2009). Книга о грамматике. Русский язык как иностранный. 3-е изд., испр. и доп. – М.: Изд-во Моск. ун-та.
- Исигалиева, Ж. А. (2017). Роль и место грамматики в обучении иностранному языку. Вестник КазАТК, № 1 (100), С. 262-268.
- Карпова, Л. И. (2005). Формирование коммуникативной грамматической компетенции в неязыковом вузе (на материале английского языка): дис. ... канд. пед. наук. Волгоград.
- Клименко, С. В. (2018). О роли грамматики в преподавании русского языка как иностранного. Наука, образование и культура, № 9 (33), С. 40-42.
- Костомаров, В. Г., Митрофанова, О. Д. (1976). Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам. М.: Русский язык.
- Крючкова, Л. С., (2009). Практическая методика обучения русскому языку как иностранному: учеб. Пособие / Л. С. Крючкова, Н. В. Мощинская. –М.: Флинта: Наука.
- Мерзляков, С. В. (2014). Сущность иноязычной грамматической компетенции. Пермский педагогический журнал, № 5, С. 71-75.
- Пореченкова, Е. А., Казанцева, С. Ю. (2015). Формирование грамматических навыков речи на основе коммуникативной методики обучения иностранному языку в неязыковом вузе. Вестник Московского университета, Серия 19, Лингвистика и межкультурная коммуникация, №1, С. 20-28.
- Пассов, Е. И. (1989). Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. -М.: Рус. Яз.
- Рубцова, Е. В., Девдариани, Н. В. (2019). Коммуникативный аспект в методике преподавания русского языка как иностранного. Балтийский гуманитарный журнал, Т. 8, № 2(27), С. 88-91.
- Самчик, Н. Н. (2019). Практическая модель развития грамматических навыков при обучении русскому языку как иностранному в рамках коммуникативного подхода. Карельский научный журнал, Т. 8, № 2(27), С. 62-64.
- Самчик, Н. Н. (2020). Развитие грамматической компетенции в рамках коммуникативного подхода к обучению русскому языку как иностранному. Балтийский гуманитарный журнал, Т. 9, № 2(31), С.155-158.

Стурикова, М. В. (2018). Этапы в обучении студентов-иностранцев грамматике русского языка. Международная научно-практическая интернет-конференция «Актуальные вопросы описания и преподавания русского языка как иностранного/неродного» (Москва, 27 ноября – 1 декабря 2017 г.): Сборник материалов / Под общ. ред. Н.В. Кулибиной. – М.,: ил. [Электронное издание]. С. 879-885. (Февраль 4, 2021).

Теплова, Н. В. (2016). Реализация коммуникативного подхода при обучении грамматике в вузе. Труды БГТУ, № 5, С. 210–213.

بابازاده، جميله (۱۳۷۸). سنت‌ها و رویکرد‌ها: زبان یا زبان و فرهنگ. پژوهش‌های زبانهای خارجی. ۴۴-۱۲-۵.

حدادی، محمدحسین، صدری، ندا (۱۳۹۹). بررسی مقایسه‌ای روش تدریس معلم محور و روش تدریس متعلم محور در آموزش دستور زبان آلمانی به‌عنوان زبان خارجی. پژوهش‌های زبانشناختی در زبانهای خارجی، (۱۰)، ۴، ۷۳۳-۷۲۲.

رحال زاده، رضا (۱۳۸۶). روش‌های برتر تدریس با تاکید بر انواع طراحی آموزشی. چاپ دوم. تهران: جهاد دانشگاهی، واحد تربیت معلم.

زهرایی، سید حسن (۱۳۸۲). دستور آموزشی زبان روسی. تهران: انتشارات سمت.